

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Πέτρος Ράδης
Δρ Αρχαιολογίας

Ο Βιτρούβιος στο τρίτο βιβλίο του έργου του *Περί Αρχιτεκτονικής*¹, αναφερόμενος στους αρχαίους ναούς, υποστηρίζει ότι ένα οικοδόμημα άρτια κατασκευασμένο οφείλει να έχει αναλογίες αντίστοιχες με αυτές του κορμιού ενός καλοσχηματισμένου ανθρώπου. Ο ίδιος, αναλύοντας τους τύπους των κίωνων, τους συγκρίνει με το ανδρικό ή το γυναικείο κορμί². Παρατηρείται λοιπόν μια σχέση του ανθρώπινου σώματος με την αρχιτεκτονική η οποία εκδηλώνεται σαφέστερα στη χρήση όρων σχετικών με τα ανατομικά χαρακτηριστικά ενός ανθρώπου για την περιγραφή των τμημάτων ενός οικοδομημάτων (*σφόνδυλος*, *ύποτραχήλιον*, *ἐπίκρανον*, *γαστήρ* κ.λπ.). Αυτή όμως η σχέση δεν εκφράζεται μόνο με τη χρήση κοινής ορολογίας για την περιγραφή των εξωτερικών χαρακτηριστικών του ανθρώπινου σώματος και των οικοδομημάτων. Επεκτείνεται και στην κοινή χρήση μιας σειράς όρων που όταν πρόκειται για τον άνθρωπο αφορούν χαρακτηριστικά όχι απαραίτητα ορατά με γυμνό μάτι, καθώς αυτά συνδέονται με την οργανική ακεραιότητά του και με τις συνέπειες της εμφάνισης μιας δυσλειτουργίας.

Η αρχιτεκτονική επικαλείται ιατρικούς όρους για να καταδείξει τη σημασία της άρτιας κατάστασης ενός οικοδομηματος από την αρχή της οικοδόμησής του. Σύμφωνα με τις επιγραφές, η πρώτη ύλη της κατασκευής, οι λίθοι ή το ξύλο, όφειλαν να είναι *ύγιεις*. Αυτό καταδεικνύουν επιγραφές της Δήλου (*διαφυλάτταν πάντα ύγιη, άθραυστα, άκόλληητα, άκύρβιστα άκήρωτα*: 250 π.Χ.)³, της Αττικής (*άγαλγεν Έλευσι-*

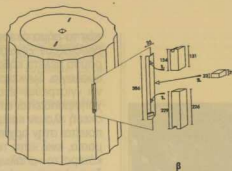
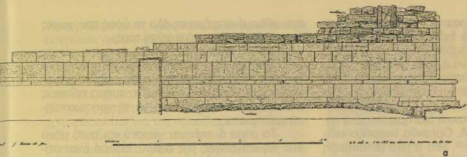
νάδε ύγιης και [άθραύστους])⁴ και άλλων περιοχών του ελληνικού κόσμου, οι οποίες αναφέρονται στην αρτιότητα των οικοδομικών υλικών. Μέσα στο ίδιο πνεύμα προστασίας των λίθων από ενδεχόμενο ατύχημα κινείται μια επιγραφή από τη Λειβαδιά, η οποία χρονολογείται στο 174-164 π.Χ. Σε αυτήν αναφέρεται η υποχρέωση του εργάτη να αντικαταστήσει μεταξύ των *ύγιων* λίθων αυτούς που κατά τις εργασίες έπαθαν βλάβες (*έάν δεξέ των [ύγιων] τινές κατά την εργασία[σαν κ]ταφθ[α]ρωσίων των ν]αοηφίων υπό των έργων, έτέρους ό έργωνης άποκαταστήσει [τοίς ιδίοις άνηλώμ]ασιν*)⁵.

Ποια είναι όμως η ακριβής σημασία του όρου *ύγιης* λίθος; Στην επιγραφή της Λειβαδιάς οι *ύγιεις* λίθοι θα μπορούσαν να μεταφραστούν άρτια ως αυτοί που βρίσκονται σε καλή κατάσταση, άρα κατάλληλοι για οικοδόμηση. Στην επιγραφή της Δήλου τα τέσσερα επίθετα που παρουσιάζονται δίπλα στο επίθετο *ύγιη* επιτρέπουν την καλύτερη κατανόηση του όρου αυτού. Η σημασία των τριών από τα τέσσερα επίθετα είναι προφανής. Οι λίθοι δεν θα έπρεπε να έχουν συτρυφθεί (*άθραυστα*), ενώ δεν θα ήταν αποδεκτοί ακόμη και αν είχαν επισκευαστεί μέσω της συγκόλλησης ή της συναρμογής των φθαρμένων τμημάτων (*άκόλληητα*). Θα έπρεπε επίσης να μην έχουν δεχτεί επάλειψη με κερί (*άκήρωτα*), καθώς μια τέτοια ενέργεια θα μπορούσε να καλύψει τις σπείρες των λίθων και να αποκρύψει την πραγματική τους κατάσταση⁶. Τέλος, όφειλαν να είναι *άκύρβιστα*. Δηλαδή χωρίς ραγίσματα ή δίχως εμβληματα(;) ⁷.

Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι στην επιγραφή της Δήλου τα δύο πρώτα επίθετα (*ύγιη, άθραυστα*) αναφέρονται στην αρτιότητα των λίθων, ενώ τα τρία τελευταία (*άκόλληητα, άκύρβιστα, άκήρωτα*) στη μιάρση τους (μέχρι την επανορθώ-

1. Ο Αμφίραος πραγματοποίησε χειρουργική επέμβαση στον Αρχίνο, 40ς αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

τική επέμβαση του τεχνίτη, όταν υπάρχουν φθορές⁸. Ήταν όμως απαραίτητο να αναφερθεί στην επιγραφή το σύνολο αυτών των επιπέδων; Δεν εξηπακούεται ότι ένας ύγιης λίθος είναι κατ'επίκληση άθραυστος, άκόλλητος, άκρύβιστος και άκρίβριτος; Προφανώς σε αυτή την περίπτωση, όπως άλλωστε και σε εκείνη της προαναφερόμενης αττικής επιγραφής, οι λέξεις που ακολουθούν το επίθετο *ύγιη* δεν είναι επεξηγηματικές αυτού αλλά ορίζουν διακριτά χαρακτηριστικά του λίθου.

Στην ορολογία του ανθρώπινου σώματος *υγιής* είναι όποιος δεν πάσχει από κάποια ασθένεια ή δυσλειτουργία του οργανισμού λόγω βίαιου εξωγενή παράγοντα, δηλαδή ενός ατυχήματος. Στις δύο επιγραφές, ο όρος *ύγιης* φαίνεται να συσχετίζεται κυρίως με την πρώτη έννοια, δηλαδή με την απουσία ασθενειών, ενώ για την έννοια του (μη) ατυχήματος χρησιμοποιείται ο όρος *άθραυστος*. Έτσι, λίθος που δεν είναι ασθενής είναι αυτός που δεν έχει απτέλειες, άρα είναι κατάλληλος να σμυλεψτεί και στη συνέχεια να ανταποκριθεί στις ανάγκες του οικοδομήματος, ενώ λίθος που δεν έχει υποστεί φθορά-ατύχημα είναι *άθραυστος*. Ο *ύγιης* λίθος λοιπόν παραπέμπει σε αυτά τα παραδείγματα μάλλον στην πιστοποίηση της ποιότητας των χαρακτηριστικών του, ενώ ο *άθραυστος* λίθος στη διατήρηση της άρτιας κατάστασης αυτού, δηλαδή στην απουσία εξωτερικών παραγόντων που μπορούν να αλλάξουν την αρχική του αρτιότητα.

Στο πέρασμα του χρόνου, οι λίθοι υφίσταντο φθορές. Αυτές εκφράζονταν ενίοτε με ένα λεξιλόγιο το οποίο παραπέμπει καταθειάιν στην φύση της βλάβης, άλλοτε όμως σε έννοιες απόλυτα συνδεδεμένες με τις φθορές του ανθρώπινου σώματος. Ο Πausανίας σκιαγραφεί το πνεύμα της σχέσης αυτής μεταξύ των φθόνων των κτηρίων και των ανθρώπινων ασθενειών στην προσπάθειά του να διακρίνει τα είδη των σεισμών σύμφωνα με την έντασή τους. Αναφερόμενος στον ισχυρότερο τύπο σεισμού και τα αποτελεσματά του, παρομοιάζει το φαινόμενο με την ανθρώπινη εκπόνη ή ο-ποία επιταχύνεται σε άτομα με συνεχή πυρετό και γίνεται ασπότη και σε άλλα μέρη του σώματος, ιδίως όμως κάτω από τους καρπούς των χεριών. Κατά τον ίδιο τρόπο εκδηλώνεται κατά τα λεγόμενα του ο τύπος σεισμού που εισχωρεί κάτω από τα οικοδομήματα και κάνει τα θεμέλια να πάλλονται (τόν δέ αυτών όλεθρωτάτων τοιώδε τινι θέβλουσαι ειςκαίειν, τό ένός τόυ ανθρώπου πνεύμα ει συνεχεί πυρετώ πυκνότερόν τε και υπό πολλήν άνυ της βίας ώθεϊτό: τούτο δέ άλλαχθε τε τόυ σώματος έπισημαίναι και έν τάς χειροίν υπό έκάτερον μάλιστα τόν καρπόν. Κατά

ταύτά ούν και τόν σεισμόν εύθύ υπόδούεσθαι τών οικοδομημάτων και θεμέλια αναπάλλειν φάσιν αυτόν)⁹.

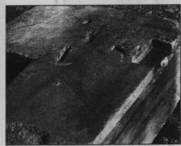
Η παραπομπή στο ασθενικό κορμί για την περιγραφή του κτηρίου μπροστά στην καταστροφή είναι προφανής και συναντάται και στις επιγραφές όπου τα οικοδομήματα εμφανίζονται να «πονούν» ύστερα από μία φθορά. Η αναφορά στον πόνο των κτηρίων αφορά οποιοδήποτε τμήμα των οικοδομημάτων χωρίς αυτό να ορίζει πάντοτε με ακρίβεια στα γραπτά κείμενα. Έτσι μία επιγραφή της Δήλου χρονολογούμενη στο 179 π.Χ. αναφέρεται στα *πεπονηκότα* του Νεωρίου¹⁰. Πιο ακριβής σε ό,τι αφορά το φθαρμένο τμήμα είναι αυτή που αναφέρεται στις βύρες ενός οικοδομήματος (και όσαι θύραι *λείσιν*... *πεπονηκείαι*, *επισκεύωσι*)¹¹, όπως και μία άλλη σύμφωνα με την οποία θα πρέπει να επισκευαστούν τα *πεπονηκότα* της οροφής του Αρχηγείου της Δήλου (και *της δροφής τά πεπονηκότα έπισκευόσσαι*: 250 π.Χ.)¹². Τα *πεπονηκότα* της οροφής αναφέρονται επίσης από τον Πausανία σχετικά με το Ηραίο της Ολυμπίας (...τόν δροφον τό ήραϊο πεπονηκότα έπανορθωμένον 'Ηλείων...)¹³ όπως και σε μία δγλια επιγραφή του 200 π.Χ. (τά *πεπτικότα* και *πεπονηκότα* του περιβάλου)¹⁴. *Πεπονηκότα* βέβαια μπορούν να είναι αρχιτεκτονικά μέλη οποιουδήποτε υλικού. Έτσι μία επιγραφή της Δήλου του 246 π.Χ. αναφέρεται σε ένα ξύλινο δοκάρη (ή δέ *πεπονικία* *κατεχρήσθη* *λείς*)¹⁵, ενώ ο Πausανίας στον ξύλινο κίονα του Οινόμαου στην Ολυμπία (*ξύλινω κίονι πεπονηκότι υπό τόυ χρόνου και τά πολλά υπό δεσμών ανεχωρήτων*)¹⁶.

Η σημασία του όρου είναι προφανής. Οποιοδήποτε φθορά σε ένα κτήριο μπορεί να εκφραστεί με αυτό τον όρο, ανεξαρτήτως αν έχει προκληθεί από τον άνθρωπο ή γενικότερα από το πέρασμα του χρόνου¹⁷. Σε αντίθεση όμως με τα *πεπτικότα* μέλη, τα *πεπονηκότα* φαίνεται να είναι μάλλον τμήματα ενός οικοδομήματος τα οποία έχουν υποστεί κάποια φθορά αλλά συνεχίζουν παρά την κατάστασή τους να βρίσκονται επί του κτίσματος. Ενίοτε τα τμήματα που «πονούν» μπορεί να είναι και τα μοναδικά διασωθέντα ενός καταστραμμένου οικοδομήματος, όπως ο κίονας του Οινόμαου, σε με αυτή την περίπτωση όμως διαφαίνεται ότι το τμήμα που «υποφέρει» δεν είναι ολοσχερώς καταστραμμένο αλλά φθαρμένο.

Σε κάθε περίπτωση, ένα οικοδόμημα το οποίο «υποφέρει», όπως άλλωστε και ένα ανθρώπινο κορμί, χρήζει ιατρικής περίθαλψης. Σε ό,τι αφορά στην αρχιτεκτονική κάτι τέτοιο επιτυγχάνεται με την επίσκεψη η οποία εκφράζεται με μια πληθώρα όρων στα αρχαία κείμενα¹⁸. Μεταξύ αυ-

2(α). Ο επισκευασμένος ανατολικός τοίχος του Απύου στη Δέλο (H. Gallet de Santerre, *La terrasse des lions, le Léotón et les monuments de granit á Délos*, EAD XXIV, Παρίσι 1909, σ. 5).

(β). Επισκευή κίονα του ναού της Αλέας Αθηνών στην Τεγέα, μέσα του 4ου αι. π.Χ. (J. Pakkanen, *The Temple of Athena Alea at Tega, A Reconstruction of the Paristyle Column*, Ελσίνκι 1988, σ. 30).

3. Εγκοπή για την τοποθέτηση επισκευαστικού εμβλήματος στη βορειοανατολική γωνία του επισπιλιού του νεότερου ναού της Αθήνας στους Δελφούς (J.-P. Michaud, *Le temple en calcare*, FD II, Paris 1977, φ. 96-98).

τών το ρήμα *ἀκέομαι* και τα παράγωγά του παρουσιάζουν ξεχωριστό ενδιαφέρον για την παρούσα μελέτη καθώς παραπέμπουν στην ιατρική ορολογία. Συγκεκριμένα ο όρος *ἀκέομαι* σημαίνει «γιατρέυω» είναι ασθενή ή μια πλήρη αλλά χρησιμοποιείται επίσης για να εκφράσει την επισκευή πλοίων και ματιοσίου¹⁹. Όταν δε χρησιμοποιείται στην αρχιτεκτονική διατηρεί την ίδια σημασία, ενώ κατά τον Α. Ορλάνδο εκφράζει ειδικότερα το «μπαλώμα»²⁰. Μια τέτοια μετάφραση δικαιολογείται τόσο από τη χρησιμοποίηση του όρου για να εκφραστεί την επιδιόρθωση του ματιοσίου μέσω μπαλώματος όσο και από τα κείμενα που αναφέρονται στο ρήμα *ἀκέομαι*.

Σύμφωνα με μια επιγραφή του 370 π.Χ., για την επισκευή της θύρας του ναού του Ασκληπιού στην Επίδαυρο χρειάστηκαν δύο δραχμές (*Ἀρισταίω θηράν*) *ἀκέοισι*²¹. Το ποσό δεν είναι ιδιαίτερα υψηλό²², γεγονός που σημαίνει ότι οι εκτελούμενες εργασίες που καθορίζονταν με τον όρο *ἀκέοισι* δεν ήταν ιδιαίτερα σημαντικές και πιθανώς περιορίζονταν στο «μπαλώμα» του φθαρμένου τμήματος με τη βοήθεια εμβλημάτων. Στην ίδια παρατήρηση οδηγεί η μελέτη της προαναφερμένης επιγραφής από τη Λειβαδιά. Σε αυτή γνωστοποιείται ότι αν ο εργιάτης κατά τη διάρκεια των εργασιών φθείρει τα υπάρχοντα οικοδομήματα πρέπει να τα «γιατρέψει», δηλαδή να τα επισκευάσει με δικά του έξοδα (*ἔξω δέ τι καταβλήσθαι ἀκέισθω τοῖς ἰδίοις ἀνηλώμασιν ὁ ἐργιάτης...*)²³. Ήταν πράγματι δυνατό να προεβήθουν ατυχήματα, άρα φοβερές κατά τη μετακίνηση των λίθων, οι οποίες κατά κανόνα δεν ήταν σημαντικές, αλλά παρ' όλα αυτά ανάδες να προεβόλουν την αισθητική του οικοδομήματος. Το απλό «μπαλώμα» που φθαρμένου τμήματος ήταν η συνηθές μέθοδος επισκευής σε αυτές τις περιπτώσεις καθώς ήταν η πιο εύκολη και η λιγότερο δαπανηρή. Το «μπαλώμα» αυτό ήταν κυρίως δυνατό με τη χρήση εμβλημάτων που ως φάρμακο²⁴ κάλυπταν και γιάντευαν το πομεμένο τμήμα.

Οι επιγραφές μαρτυρούν εκτός της χρήσης του ρήματος *ἀκέομαι* και αυτή των παραγώνων του για την κατάδειξη επισκευαστικών εργασιών. Ο όρος *ἐπακέομαι* απαντά σε μία επιγραφή του 380 π.Χ. σχετική με τις απαραίτητες επισκευές στα ιερά των Δελφών πριν από τα Πύθια (τόν ναόν τοῦ Ἀπόλλωνος) το Πυθίο και τὰν αὐλὰν καὶ τὸν τὰς Ἀθαναίας τὰς Προναίας ναόν και τὸν δρόμον καὶ τὰν κρᾶναν τὰν ἐν Πεδίωι τοῖ ἱεραμάνθωνος τοῖ Ἀμφικτιονικοῖ κατά τὴν Πυθίδα ἐκάστῳτα ἐφακείσθων πρό Πυθίῳων ὅτινος κα δένωνται)²⁵. Οι εργασίες που προσδιορίζονται με αυτό τον όρο δεν είναι γνωστές αν ήταν σημαντικές. Πιθανότατα όμως η περιοδικότητα αυτών και η εκτέλεσή τους πριν από μία γιορτή αφήνουν να εννοηθεί ότι ήταν μάλλον μικρές επεμβάσεις «φρεσκαρίσματος» και καλλωπισμού των οικοδομημάτων²⁶, παρά σημαντικές εργασίες αποκατάστασης οι οποίες άλλωστε θα είχαν περισσότερο επίγονο χαρακτήρα.

Το ρήμα *ἀνακέομαι* που απαντά στα κείμενα του Διοδώρου του Σικελιώτη²⁷ αλλά και σε επιγραφή της Δήλου του 269 π.Χ. σχετική με τις επισκευές μιας οικίας (*ἀνακεασμένω τοίχῳ ἐν τῇ οἰκίᾳ*)²⁸ χαρακτηρίζει επισκευές μεγαλύτερης σπουδαιότητας, καθώς εκφράζει τις εργασίες

στο φθαρμένο τμήμα σε όλο το ύψος του, χωρίς όμως να είναι γνωστή η φύση τους.

Ο όρος *ἐνακέομαι* (της *Χαρτηλαίας οἰκίας τοίχῳ ἐνακεασμένῳ*: 270/269 π.Χ.)²⁹ απαντά μόνο στη Δήλο και καταδεικνύει ότι οι εργασίες εκτελούνταν μέσα στο φθαρμένο τμήμα πιθανώς επιδιωρθώνοντας τη φθορά με τη χρησιμοποίηση εμβλημάτων.

Το ρήμα *διακέομαι* γνωστό και αυτό μόνο από τις επιγραφές της Δήλου, αφορά έναν σημαντικότερο αριθμό επισκευασθέντων κτηρίων της νήσου όπως την οροφή του Ηραίου (*ἐπί τοῦ Ἡραίου [ἡτέρας] ἐπιθεῖται και διακεασμένῳ τὸλ λοιπόν*: 296 π.Χ.)³⁰, μιας οικίας (τὰ ἐκπεπωκῆτα διακεασμένῳ: 274 π.Χ.)³¹, ένα τμήμα της οροφής του Ἀμφιστροφου (*διακεασμένοι τῆς οροφῆς τὰ προσχρήζοντα*)³², τα κρεμισμένα γείσα ενος κτίσματος (*τὰ γείσα τὰ πεσόντα*)³³, τον βόρειο τοίχο ενός άλλου (*τοίχῳ τὸν βόρειον διακεασμένῳ*: 246 π.Χ.)³⁴, τον τοίχο μιας οικίας (τόν τοίχῳ διακεασμένῳ: 246 π.Χ.)³⁵, τη γωνία του ναού της Κόρης (*τὴν γωνία τοῦ ναοῦ διακεασμένῳ*: 274 π.Χ.)³⁶.

Η έννοια του όρου αυτού παραπέμπει στην εξ ολοκλήρου επισκευή μιας φθοράς³⁷ και αφορά ειδικότερα το τμήμα ενός κτηρίου, όπως ένας τοίχος, το οποίο χρήζει για την αποκατάστασή του ριζικότερη λύση. Παρόλο που δεν είναι δυνατόν να μαντέψουμε τον ακριβή τύπο επισκευής φαίνεται ότι η έννοια του «μπαλώματος» δεν είναι ξένη προς αυτό τον όρο, αν και το «μπαλώμα» σε αυτή την περίπτωση δεν είναι αυτό που χρήζει εμβλημάτων. Πράγματι, η χρήση εμβλημάτων προϋποθέτει ότι ο φθαρμένος λίθος μπορεί να ξαναχρησιμοποιηθεί παρόλο που δέχτηκε μία επέμβαση για την αποκατάστασή του. Με τον όρο *διακέομαι* όμως χαρακτηρίζονται συχνά επεμβάσεις που έχουν ως στόχο την αποκατάσταση ενός κατεστραμμένου τμήματος, άρα τη χρησιμοποίηση νέων λίθων για το σκόπιο αυτό. Στην πραγματικότητα η σημασία του μπαλώματος υφίσταται σε πολλά παραδείγματα με την έννοια ότι οι εργασίες αποκατάστασης, αν και ριζικές, δεν οδηγούσαν στην πλήρη ανοικοδόμηση ενός τοίχου ή μιας οροφής του αλλά επικεντρώνονταν στην αντικατάσταση των φθαρμένων τμημάτων από νέα, σε άριστη κατάσταση. Αυτό τουλάχιστον αφήνεται να εννοηθεί στην επισκευή της γωνίας του ναού της Κόρης, την επιδιόρθωση τμήματος του Ἀμφιστροφου όπως και την επισκευή των κρεμισμένων γείσων.

Σε κάθε περίπτωση, η διαφορά σημασίας του όρου *διακέομαι* με αυτόν του ρήματος *ἐπισκευάζω*, που απαντά με τη μεγαλύτερη συχνότητα στις επιγραφές δεν είναι ξεκάθαρη³⁸. Τον 3ο αιώνα π.Χ. οι δύο όροι συνυπαρχουν στις επιγραφές της Δήλου. Είναι αλήθεια ότι το ρήμα *διακέομαι* αφορά τις εργασίες σε έναν τοίχο αλλά όχι σε μία θύρα. Αντιθέτως, ο όρος *ἐπισκευή* κατά τη διάρκεια αυτού του αιώνα αφορά σε συντριπτικό βαθμό τις αποκαταστάσεις θυρών, όμως δεν λείπουν και τα παραδείγματα εργασιών σε άλλα τμήματα των οικοδομημάτων³⁹, κάτι που δεν επιτρέπει να υποθέσουμε ότι η διάκριση μεταξύ των δύο όρων σχετίζεται με το τμήμα που δέχεται τις εργασίες. Και η φύση των εργασιών όμως δεν είναι εύκολο να γίνει δεκτή ως λόγος διάκρισης καθώς η έπι-

σκεπή καλύπτει ως όρος το σύνολο των δυνατών εργασιών, ακόμη και αυτών που περικλείουν τον όρο «ιπλάματα». με τον οποίο συνδέεται στενότερα το ρήμα *διακόμεαι*. Αυτή η δυσκολία είναι σαφώς διακριτή μεταξύ των δύο όρων θέτει το ερώτημα μήπως η ουσιαστικότερη διαφορά μεταξύ τους σχετίζεται με το σημείο αναφοράς που χρησιμοποιείται για τον προσδιορισμό των εργασιών. Αυτό στην περίπτωση του *επισκευάζω* βρίσκεται άμεσα στο χώρο της αρχιτεκτονικής, ενώ για το ρήμα *διακόμεαι* στο χώρο της ιατρικής και των ανθρώπινων παθήσεων.

Από τα παραπάνω είναι λοιπόν προφανές ότι η αναφορά της αρχιτεκτονικής στον άνθρωπο ακολουθεί ένα οικοδόμημα καθ' όλη τη διάρκεια της ύπαρξής του. Οι ιατρικές έννοιες που χρησιμοποιούνται στην αρχιτεκτονική μπορούν να καταδείξουν το εμεταβλήτο ενός κτηρίου το οποίο, όπως ένας ανθρώπινος οργανισμός, υφίσταται φθωρές από τη διακμωσία του χρόνου. Η κάθε έννοια όμως, παρότι συσχετίζεται με τον ανθρώπινο οργανισμό, φαίνεται ότι ενίστα περιορίζεται όταν πρόκειται για την αρχιτεκτονική όπως στην περίπτωση του όρου *ύγιης*. Με τη χρήση του ρήματος *πονέω* δεν τονίζεται ούτε η φύση του προβλήματος ούτε το επειγόν της επίλυσής του αλλά απλώς η ύπαρξή του. Το οικοδόμημα, σαν ένας ζωντανός οργανισμός, υφίσταται τις αντιδράσεις ενός ασθενούς μετά τον τραυματισμό και επιζητά την ίασή⁴⁰, κάτι που προϋποθέτει ότι το ασθενές τμήμα παραμένει ζωντανό, δηλαδή δεν είναι καταδοφισμένο. Η ίαση του πονεμένου τμήματος, που εκδηλώνεται με το ρήμα *άκεσμαι* και τα παράγωγά του, ανταποκρίνεται πλήρως μέσω του ιατρικού όρου στην προαναφερόμενη σχέση ανθρώπου-αρχιτεκτονικής, η οποία, όπως φαίνεται από τη χρησιμοποιούμενη ορολογία, αφορά ακόμη και τα μικρότερα τμήματα από τα οποία αποτελείται ένα οικοδόμημα.

Σημειώσεις

1. Βιτρούβιος, *De Architectura*, 3.1.
2. Στο ίδιο, 4.1.
3. *IG* 507, 12-13.
4. *IG* II², 1666 A, 11.
5. *IG* VII, 3073, 25-28.
6. M.-Ch. Hellmann, *Recherches sur le vocabulaire de l'architecture grecque d'après les inscriptions de Délos*, Παρίσι 1992, σ. 35.
7. Η σημασία αυτού του επιθέτου είναι λιγότερο σαφής. Η Marie-Christine Hellmann (σ. 35, σημ. 5) εκφράζει την πιθανότητα συσχέτισμού του επιθέτου με το ουσιαστικό *κίρβης* που παραπέμπει στο σχήμα της πυραμίδας. Υποδεικνύει όμως και τις δυσκολίες ενός τέτοιου συσχέτισμού καθώς σε αυτή την περίπτωση *ακίρβιστος* θα ήταν ένας λίθος με κάποιες πλευρές μη πυραμιδικές. Μια τέτοια όμως μετάφραση, σε αντίθεση με αυτή των υπόλοιπων επιθέτων που βεβαιώνονται στην επιγραφή, αναφέρεται στο σχήμα του λίθου και όχι στην κατασκευή του. Αυτή η παρατήρηση, όπως και η πιθανότητα κοινής ρίζας του επιθέτου *ακίρβιστος* και του ρήματος *κυρίσσω* που σημαίνει «προσκούρω», οδηγούν την ερευνητρια να μεταφράσει, παρότι τις αμφιβολίες της, *ακίρβιστους* τους λίθους *δίχως* ραγίσματα (*sans fêlure*). Μήπως όμως *ακίρβιστος* είναι οι λίθοι *δίχως* εμβλήματα. Τα εμβλήματα, πρόσθετα κομμάτια τα οποία τοποθετούνταν στο φθαρμένο τμήμα για την επιδιόρθωση κυρίως από ατυχήματα, είχαν συχνά για πρακτικούς λόγους τραπεζοειδή ή πυραμιδική μορφή, αν τα σκίψουσε με τις τρεις διαστάσεις τους. Η κοπή λοιπόν μορφή που έχουν οι *κίρβεις* και ένας σημαντικός αριθμός εμβλημάτων θα μπορούσαν να δικαιολογηθούν την τραπεζοειδή μετάφραση η οποία χαρακτηρίζει όχι το σχήμα που φθαρμένο λίθου αλλά την ύπαρξη η την απουσία επέμβασης με τη

βοήθεια εμβλημάτων. (Για τη συχνότητα χρησιμοποίησης πυραμιδικών εμβλημάτων βλ. R. Martin, *Manuel d'architecture grecque*, Παρίσι 1965, σ. 303, σημ. 1. Για τη επιλογή αυτή της μορφής: Π. Ράδης, «Η χρησιμοποίηση συνδέσμων και εμβλημάτων για τις επισκοπικές κτιρώς στην αρχαϊστήτα», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 81 (2001), σ. 86-89).

8. Με την προϋπόθεση ότι ο όρος *ακίρβιστος* σημαίνει *δίχως* εμβλήματα.
9. Πουσαϊός, VII 24, 9-12.
10. *ID* 442 B, 225.
11. *ID* 1416 B, 17.
12. *IG* XI 2, 287, 109.
13. Πουσαϊός, V 20, 4.
14. *ID* 372 A, 157.
15. *ID* 290, 173.
16. Πουσαϊός, V, 6.
17. Το ουσιαστικό *όσμαι*, συνώνυμο κατά τον Α. Ορλάνδο με το *πτάμαι*, μπορούσε ενδεχομένως να χρησιμοποιηθεί για να καταδείξει ειδικότερα την πτώση του φθαρμένου τμήματος ενός οικοδομηματος (Α. Ορλάνδος / Ι. Τραυλός, *Λεξικόν Αρχαίων Αρχιτεκτονικών Όρων*, Αθήνα 1986, σ. 244).
18. *Επισκευάζω*, *κατασκευάζω*, *άνασκευάζω*, *άνακαινίζω*, *οικοδομώ*, *ἀνοικοδομώ*, *ἐπανοικοδομώ*, *ἀποκαθίστημι*. Για το σύνολο των όρων Ορλάνδος / Τραυλός, *ό.π.*
19. Οδύσσεια Ε 383, Πλούταρχος, *Ηθικά*, 974 Α.
20. Ορλάνδος / Τραυλός, *ό.π.*, σ. 6.
21. *IG* IV¹, 102, B II, 275-276.
22. Για τον καθαρισμό της θύρας χρειάστηκε το διπλάσιο εργατικό ποσό (*IG* IV¹, 102, B II, 284).
23. *IG* VII, 3073, 22-23; σε μια επιγραφή από την Τεγέα (*IG* V 2, 6, 40-41) με σημαντικές ομοιότητες με αυτή της Λεβωδίας, προτιμήθηκε ο όρος *ἀποκαθίστημι* για να προσδιορίσει τις απαραίτητες εργασίες που πρέπει να εκτελεσθούν από τον εργάτη σε περίπτωση φθωρας των υπαρχουσών κατασκευών.
24. Με αυτή τη σημασία συναντάται το ουσιαστικό *άκεσμα*.
25. *OID* 1, 10, 35-37.
26. Στην ίδια επιγραφή (38) οι εργασίες αναφέρονται και με τον όρο *ἐπισκομῶμαι* (ή *τὰρ ἐπισκομῶσινται*), δηλαδή *καλλωτίζω*.
27. *LI*, 37.
28. *ID* 203 A, 56.
29. *IG* XI 2, 203 A, 55.
30. *IG* XI 2, 154 A, 10.
31. *ID* 199A, 103.
32. *IG* XII, 287 A, 72.
33. *ID* 290, 126.
34. *ID* 290, 100.
35. *ID* 290, 126.
36. *ID* 199A, 104.
37. Ορλάνδος / Τραυλός, *ό.π.*, σ. 71; Hellmann, *ό.π.*, σ. 101-102.
38. Hellmann, *ό.π.*, σ. 197.
39. Αυτό αποδεικνύεται από τις παρατηρήσεις σε ό,τι αφορά τις επισκοπικές κτιρώς στα ιερά της Δήλου κατά τον 3ο αι. π.Χ. (*ID* 290, 84, *ID* 354, 65-66, *ID* 372A, *II*, *ID* 402, 6-8, *IG* XI 2, 158 A, 62-66, *IG* XI 2, 159, 42, *IG* XI 2, 161, 97-98, *IG* XI 2, 199 A, 45-46, 134, *IG* XI 2, 203 A, 61, *IG* XI 2, 287A, 63, 61, 74). Την ίδια περίοδο ο όρος *ἐπισκοπή* χρησιμοποιείται σπανιότερα για να προσδιορίσει τις εργασίες στις οροφές (*ID* 290, 32, *IG* XI 2, 287A, 209) ή σε τοίχους οικοδομημάτων (*ID* 402, 10-13). Η πλήθωρα των επισκοπών στις θύρες οφείλεται στις συχνές φθωρές του ξύλου αλλά και των μεταλλικών τμημάτων του.
40. Η συνήθης έκφραση που αναπλάει στις επιγραφές είναι *προσδέομαι* *ἐπισκοπῆς*: *IG* II², 1322, 3, *IG* XI 2, 287 A, 53, 74, *IG* XII, 3, 30, 9.

Human Pathology and Architecture

Petros Radis

The terminology used in architecture in the ancient world essentially shows that quite often its point of reference is the human body; thus, correspondences of human members to architectural ones are established, which refer to the complete and intact as well as to the damaged architectural members. In the terminology concerning the building detriments, the damages are regarded as wounds, the restorations as medical treatments and the declined edifices as living organisms that suffer. Therefore, it becomes obvious that the terminology of architecture refers to man, either directly, when it specifies the architectural members, or indirectly, when it turns to medical terminology in order to describe their decay.